

Unija slobodnih sindikata Crne Gore

SYNDICAT
CONFEDERATION
EUROPEEN
TRADE UNION

Istraživanje o položaju frilensera u Crnoj Gori

Analiza fokus grupa

Kaskadni projekt EKS-a: „Sindikati za pravedan oporavak“
Finansirano od strane EU

 DEFACTO
CONSULTANCY

Osnovne informacije

Naziv: De Facto Consultancy

Adresa: 8. marta 55, 81000 Podgorica, Crna Gora

Telefonski broj: +382 67 226 392

E-mail: office@defacto.me

Web stranica: www.defacto.me; msslab.defacto.me

Sadržaj

Uvod	3
Metodologija	4
Analiza	5
Zašto frilensing	5
Radne navike	9
Uslovi rada, zakonska regulativa i problemi.....	10
Zaključci	16
Izvori	17
Aneks	17
Aneks: Profil učesnika.....	17

Uvod

Tržište rada i način poslovanja kompanija se poslednjih godina drastično mijenja. Svjetski ekonomski forum sproveo je analizu *The Future of Jobs Report 2020*¹ u kojoj se konstatuju dva uzroka ove globalne promjene. Prvenstveno, kriza prouzrokovana pandemijom COVID-19 transformisala je radne procese i izmijenila mnoga radna mjesta, dok je tehnološki razvoj koji je neizbjježan proces, dodatno ubrzan pandemijom. Kako je navedeno u pomenutoj analizi, 84% poslodavaca namjerava da digitalizuje svoje poslovanje, te da reorganizuje rad tako da se značajan dio zadataka obavlja ne iz kancelarije, već na daljinu, od kuće. Ovakve promjene utiču na radni status zaposlenih, a sve veći broj ljudi odlučuje da započnu radni angažman kao frilenseri.

Frilenser je fizičko lice koje ne radi za konkretnog poslodavca, nema fiksno radno vrijeme, već bira projekte za koje će biti angažovan, a ostvaruje prihode od samostalne djelatnosti.² Prednosti ovakvog vida angažmana predstavlja mogućnost da pojedinci samostalno odlučuje koje poslove će priхватiti, fleksibilnost radnog vremena, kao i gdje će obavljati zadatke. Najučestaliji vid pronalaska radnog angažmana su platforme poput UpWork i Freelancer, na kojima pojedinci mogu ponuditi svoje usluge i vještine u različitim kategorijama.

Da se sve veći broj pojedinaca adaptirao na izmjenjene radne uslove, potvrđuje i izvještaj *Global Freelancer Income Report*³ koji je Payoneer, kompanija za finansijske usluge koja nudi prenos novca putem internet i usluge digitalnog plaćanja, objavila početkom 2022. godine. Naime, istraživanje sprovedeno na uzorku od više od 2000 frilensera iz 100 država koji rade sa internacionalnim klijentima ukazuje da je više od 30% ispitanika prijavilo veću potražnju za njihovim uslugama od početka pandemije, dok je 45% izjavilo da je potražnja ostala na istom nivou. Najveći rast u pogledu potražnje usluga frilensera zabilježene su u oblastima programiranja, marketinga i finansija.

U Crnoj Gori, frilenseri su prepoznati Zakonom o inovacionoj djelatnosti kao kategoriju lica koja imaju boravište u Crnoj Gori i koja samostalno obavljaju inovativne aktivnosti pružajući intelektualne usluge za potrebe domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica. Ovaj zakon, predviđa mogućnost registracije ovih lica, što podrazumijeva i određena prava poput poreskih olakšica, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje ili poreza na dohodak fizičkih lica. Ipak, sami status frilensera u Crnoj Gori nije zaživio, i iako zakonski regulisan, u praksi nema adekvatno pokriće.

Na zahtjev Unije slobodnih sindikata Crne Gore, agencija DeFacto Consultancy sprovedla je **kvalitativnu studiju** o položaju frilensera u Crnoj Gori. Studija je uključila **22 frilensera**, i to iz više oblasti poslovanja, od novinara, profesora jezika, do frilensera koji rade u IT industriji, grafičkih dizajnera i drugih. Sprovedene su **3 fokus grupe** tokom marta 2022. godine, i to podijeljene upravo po tipu djelatnosti koju obavljaju učesnici.

Kao što je i uobičajeno za kvalitativno istraživanje, nalazi iz ove studije se **ne mogu generalizovati** i ne predstavljaju nužno stavove građana Crne Gore, odnosno svih frilensera u Crnoj Gori, već služe da pruže dubinsko znanje ne samo o tome kako frilenseri vide njihov položaj u Crnoj Gori, već i zašto.

¹ The Future of Jobs Report 2020 OCTOBER 2020 (https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf).

² <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/freelancer>.

³ Global freelancer income report (<https://pubs.payoneer.com/docs/freelancer-income-report-2022-en.pdf>).

Metodologija

U okviru istraživanja sprovedene su **tri fokus grupe**. Sama podjela izvršena je u odnosu na tip djelatnosti koje frilenseri obavljaju, te su tako grupe podijeljene na **grupu novinara frilensera**, **grupu frilensera iz IT industrije**, i **treća grupa koja je okupila frilensere koji se bave različitim tipom posla**, od predavanja jezika, marketinga, dizajna i mnogih drugih.

Učešće u straživanju kroz fokus grupe uzelo je **22 sagovornika**. Fokus grupe su organizovane 16. i 17. marta 2022. godine, uz upotrebu **Zoom platforme**. Svaka od fokus grupe trajala je između 120 i 150 minuta i imala je 6 do 9 učesnika različitih socio-demografskih karakteristika (pol, starost, nivo obrazovanja, mjesto življenja, struka itd.). Na taj način, obezbijedeno je prisustvo što šire grupe sagovornika različitih stavova i uvjerenja.

Sama analiza sistematizovana je u potpoglavlja: „**Zašto frilensing**“ koje nam bliže prikazuje razloge učesnika istraživanja u pogledu toga zašto biraju ovakvu vrstu posla. Potpoglavlje „**Radne navike**“ obrađuje način rada frilensera, počevši od radnog vremena, mjesta rada, te drugih segmenata koji su vezani za njihove svakodnevne aktivnosti. Konačno, potpoglavlje „**Uslovi rada, zakonska regulativa i problemi**“ obrađuje brojne teme, počevši od toga kako je status frilensera zakonski regulisan, kakve ugovore zaključuju, na koji način su plaćeni, te osigurani. Presjek nalaza i preporuke se mogu pronaći u zaključcima samog istraživanja.

Cilj istraživačkog tima **nije da kvantifikuje**, već da razumije **percepcije i stavove crnogorskih frilensera**. Nepotrebno je reći da ovo ima važne posljedice po naše nalaze i zaključke koje možemo da donesemo. Korisnicima ovog izveštaja preporučujemo da ga pročitaju sa punom sviješću o kontekstu u kome su podaci prikupljeni i prirodi samih podataka. U tom smislu, želimo da podvučemo da su informacije koje smo prikupili tokom fokus grupe **stavovi, mišljenja, uverenja, ocjene i utisci ljudi sa kojima smo razgovarali**. Ovi lični stavovi nisu nužno usklađeni sa činjenicama na terenu. Ponovo, svrha ovog istraživanja je da pruži dubinsko znanje ne samo o tome kako frilenseri vide njihov položaj u Crnoj Gori, već i **zašto**.

Naša analiza se fokusira na niz tema, široko kategorisanih u pet oblasti: **razlozi za bavljenje frilensingom, radne navike, uslovi rada, zakonska regulativa i problemi**.

Ipak, treba imati na umu da vremenska ograničenja i dinamika grupnih intervjua ne dozvoljavaju jednaku zastupljenost svih tema. Dok smo bili zainteresovani da čujemo odgovore koji pokrivaju cjelinu mišljenja i uvjerenja, dozvolili smo učesnicima da „odluče“ koja tema zaslužuje više vremena i diskusije. To znači da se određeno pitanje ne može smatrati neproblematičnim samo zato što se o njemu ne raspravlja naširoko tokom fokus grupe. Učesnici su obilježeni ličnim ili iskustvima mesta u kojima žive i rade. Kao rezultat toga, oni iznose iskustva i mišljenja koja su u velikoj mjeri zavisna od konteksta i uvijek ih treba pregledati kao takve.

Analiza

Zašto frilensing

Kako bi ispitali razloge zbog kojih su učesnici fokus grupe ušli, ali i ostali u frilens vodama, bilo je potrebno ispitati više različitih segmenata njihovog posla. Ono što je važno za analizu jesu njihovi razlozi zbog kojih se bave frilensingom, koji su benefiti takvog rada, da li im je to jedini izvor prihoda, te da li planiraju da nastave poslovati na ovakav način.

Putevi kojima su sagovornici došli do frilensinga su umnogome različiti, od onih koji su počeli preko UpWork-a ili LinkedIn-a, do onih koji su frilensovali ne znajući da to čine, te nekih koji su odlučili da se oprobaju preko konkursa i poziva za projekte.

Jedan od možda i najvažnijih segmenata istraživanja ove teme, jesu razlozi zbog kojih se neko odlučuje da se bavi frilens poslom. Kroz razgovor sa 22 učesnika i učesnice sve tri fokus grupe možemo izvesti nekoliko razloga koji su svima zajednički. **Dva primarna razloga** koja se ističu su **fleksibilnost u radu** i **mogućnost dodatne, ako ne i veće zarade** od one koju bi imali sa poslom sa punim radnim vremenom i pod ugovorom o radu.

Prvenstveno, ono što se najviše ističe jeste **fleksibilnost u radu** koja je veoma važna, bez obzira na to kojim se poslom bave, i da li pored frilensa imaju i stalno angažovanje. Takođe, **mogućnost remote rada**, odnosno rada bez veznosti za određenu lokaciju, istaknuta je kao značajan faktor.

„Definitivno jedan ogroman benefit, rad od kuće. Jer je to ogromna ušteda troškova...“
(FG_Mix, N2, Ž, 23)

„Jako mi se sviđaju uslovi remote poslovanja, frilensinga. Smatram da mi to trenutno mnogo više odgovara nego full time poslovi i na neki način primoranost da budem na nekoj određenoj lokaciji.“
(FG_IT, N1, Ž, 29)

„Bavim se frilensingom jedno 7-8 godina, sada već zanimljivo stvarno mnogo bolje nego ići na posao od 9 do 5, pošto volim da radim uveče, pa mi zbog toga više odgovara frilens. I zbog toga što mogu biti sloboden, ne moram biti u istoj državi, u istoj firmi da bi radio za nekog. Smatram da je to budućnost i da to treba svi, svi da se bavimo time, posebno dizajneri i arhitekte i ostale struke koje bi mogле raditi online. Vidjeli smo sad od korone da svi možemo raditi online i svima je to odgovaralo nekako, iz svoga doma. Smatram da frilens treba baš da se unaprijedi kod nas.“
(FG_IT, N7, M, 27)

“(...) Pruža nemjerljivo veliku slobodu, mogu da radim odakle hoću i kad god hoću.“
(FG_IT, N4, Ž, 22)

“Glavni razlog je fleksibilnost... jer ne bi da mi neko ograničava da putujem neđe kad ja želim i đe ja želim.“
(FG_Novinari, N1, M, 26)

Ono što su sagovornici dobro poentirali jeste problem rada tokom studija. Istakli su da tokom akademске godine poslovi koji se studentima nude su veoma nepraktični u pogledu radnog vremena, i nisu prilagođeni studentima. U periodu kada traju predavanja, i kada akademska godina teče standardnim tokom, jedino što njima odgovara jeste neki vid fleksibilnog rada i angažmana.

“Evo recimo ja ljeti radim sezonski posao u turističkoj agenciji i tu imam puno radno vrijeme jer sam slobodnija i ne studiram, tokom akademске godine ne mogu da stižem po osam sati dnevno da radim, tako da mi je tu negdje povoljno da se bavim frilensingom na Fiver-u, eto kao što su svi spomenuli ta fleksibilnost i velika sloboda u organizaciji sopstvenog vremena i to mi je dovoljno što se tiče toga...“
(FG_Mix, N7, Ž, 21)

“U suštini ja sam otprilike pomenula da se bavim frilenovanjem da bih imala dodatni prihod i finansije tokom studija. Prije svega zato što mi je odgovala fleksibilnost radnog vremena, jer mi je bilo dosta teško da uklopim neko standardno radno vrijeme sa ostalim obavezama, između ostaloq neko moje iskustvo je što se tiče kažem nekih studentskih poslova... Pri čemu mislim i na rad u kafiću i

slično, da to uopšte nije jednostavno ni uskladiti niti je ovako prijatno radno okruženje većinu vremena, tako da u suštini svela bih to na fleksibilnost i na neku novčanu dopunu kao osnovna dva razloga.

(FG_Mix, N2, Ž, 23)

Zarada kao razlog ističe se u svim grupama, samo je, u zavisnosti od posla kojim se bave, učesnici tretiraju na drugačiji način. Sa jedne strane, dio sagovornika navodi da im je frilensing izvor dodatne zarade, pored svakodnevnog full-time posla kojim se bave, dok drugi navode da se primarno bave frilensom, i da im to pruža zaradu koja je mnogo veća od one koju bi imali sa „9 do 5” poslom. Ovaj razlog češće ističu sagovornici koji se bave IT poslovima, kao i novinari.

„Tako da počela sam time da se bavim jer stvarno su me zanimal te društvene mreže i sve oko digitalnog marketing, i dosta stvari sam istraživala sam... i naučila. Iskreno onaj, fleksibilnost mi je.. to... i bila izvor zarade.. Tako da je to bilo nešto primarno zbog čega sam ja počela time da se bavim.“

(FG_Mix, N3, Ž, 24)

„Pa recimo moj sadašnji primjer, prvi posao koji sam našla nakon otkaza 12 eura je satnica za ghost writting koji trenutno radim, tako da po nekoj računici koju sam radila više mi se isplati finansijski da radim tako nego nego bilo gdje u Crnoj Gori kao novinar u nekom mediju zvaničnom.“

(FG_IT, N3, M, 30)

Posebno u IT poslu, kako sagovornici navode, posao koji obavljaju dok su zaposleni u nekoj firmi, obično je velikih razmjera i velike vrijednosti, a za njega primaju fiksnu platu (rijetko dobiju neke benefite), te se frilensing mnogo više isplati u pogledu zarade. Jedina briga za njih jeste ta nestalnost posla, i rizik te vrste. To je i jedan od razloga zašto većina njih gleda da ima stalni angažman pored frilens posla.

„Kad sve svedeš na papir, kad radiš za nekoga posebno u mom slučaju dizajn, projekat koji uradiš za nekoga, on zaradi 20 000, tebi da 20 eura od toga, bukvalno ono... Tako da smatram da je frilens bukvalno bolji za nas što se tiče zarade, jedino što nije ucestao kao posao, pa ne znamo od kad do kad će biti i šta će biti projekti. Sem toga je mnogo bolji i za zaradu i za svoje slobodno vrijeme, i da se posvetiš čemu želiš.“

(FG_IT, N7, M, 27)

„Definitivno frilensing je dobra stvar sa te strane što čovjek može da organizuje svoje vrijeme kako hoće i naravno što više projekata čovjek može da završi, veća je zarada. Dok kao što rekoso, sa druge strane dok se radi full time radi se za neku fiksnu platu bez obzira koliko se dosta posla završava. Da, frilensing jeste, dosta privlači, a sa druge strane malo nosi taj rizik da li će posla uopšte biti. Ja lično sam uvijek gledao da imam neki stalni angažman, ali frilensing uvijek kao neka backup opcija bude to.“

(FG_IT, N3, M, 30)

Novinari, kao specifična grupa u ovom istraživanju, imali su određene komentare koji se tiču konkretno njihovog poslovanja. Sloboda u radu i pisanju je nešto što je istaknuto kao jako važno. Navode kako im frilensing obezbjeđuje slobodu u odabiru tema koje će da obrađuju i zapravo mogu da biraju teme za koje imaju određeno interesovanje. Kako kaže jedna od sagovornica, imaju mogućnost da se bave istraživačkim pričama i daleko su od svakodnevnih kratkih vijesti i agencijskih informacija:

„Nismo na toj dnevnoj traci znači ajde da kažem ne gubimo vrijeme, to jest ne zamaramo se svakodnevnim vijestima, kratkim vijestima, agencijskim informacijama i slično, već se bavimo više istraživačkim pričama, tematskim pričama i slično.“

Dodatno, ovakav rad im omogućava da se ograde od uređivačke politike medijske kuće, što obično ne bi mogli ako direktno rade za tu kuću, kao i da se kvalitetno posvete određenoj temi, u odnosu na to kada moraju da guraju kvantitet.

„Sloboda recimo u odabiru tema iz razloga što frilens novinarstvo daje, hajde mogu tako reći neki luksuz da se bavimo temama od značaja i temama koje nas interesuju.“

(FG_Novinari, N5, Ž, 22)

“Takođe i u slučaju tema i ne moram da predstavljam neku uređivačku politiku.“

„Ja sam htjela da kažem da je takođe jedan od benefita da na projektima u odnosu recimo na rad za neku kuću je to što određene kuće insistiraju na kvantitetu tekstova koji se isporučuju. Na taj način nema vremena da se posveti određenoj tematice u onoj mjeri u kojoj bi se recimo posvetio toj tematice kada radi za neki projekat ili za neki konkurs. I onda sam te strane i sa strane te neke lične satisfakcije, i kvaliteta da kažemo same priče i toga kako je ona obrađena je mnogo bolja u ovim slučajevima često nego kada se radi za neki medij.“

(FG_Novinari, N4, Ž, 22)

Novinari navode kako, radom za medijske kuće, nemaju toliku slobodu jer iste zahtijevaju određenu lojalnost. Kako navodi jedan od sagovornika, medijske kuće zahtijevaju da se projekti rade preko same kuće, te da se prihodi na taj način slivaju i da novinari tek kasnije mogu "uzeti dio tog kolača":

“Oni jednostavno žele, makar u mom slučaju je bilo, da žele tu kako oni nazivaju lojalnost da se sve priče donose direktno njima i ako se rade projekti da se rade preko kuće, ili da taj novac koji se uzima za projekte ide kući, pa da onda ima novinar od toga. Svi mediji danas mislim u Crnoj Gori, makar ova četiri najveća imaju neke svoje NVO ili organizacije koje se finansiraju iz tih projekta jer kao preduzeće ne mogu da se finansiraju. To je neki moj utisak, a sada kao frilenser ovako mogu sam da organizujem i te neke projekte i priče i da sam sebi napravim prioritet kako ću i za koga šta da radim.”

Dodatno, medijske kuće obično ne dozvoljavaju, ili prave problem ukoliko novinari žele raditi dodatne poslove mimo te kuće i ako žele dodatnu zaradu sa strane, što je negdje i za očekivati, uzimajući u obzir da medijske kuće žele ekskluzivu. Ističu kako nemaju ništa protiv zahtijevanja ekskluzivnosti i lojalnosti, ali da ista mora biti adekvatno plaćena, što je daleko od slučaja u Crnoj Gori.

„Pa problem je zato što prosto ako ćete da radite negdje, a hoćete da zasadite još nešto sa strane ako vam plata na primjer nije dovoljno i hoćete da radite za još nekoga... uglavnom vaša primarna medijska kuća će praviti problem oko toga i onda negdje možete da idete po pseudonimom da pišete ili slično ali to baš i nije poželjno.“

(FG_Novinari, N6, Ž, 24)

Ako govorimo o tome koliko misle da je njihov frilens posao održiv, te da li bi ga zamijenili stalnim zaposlenjem, mišljenja su različita među sagovornicima, a i samim grupama.

Kao što smo već pomenuli i pored činjenice da se frilensingom dosta zarađuje u oblasti IT sektora, nesigurnost i nestalnost posla je svakako jedan od problema. Kako sagovornici navode, uvijek vole da imaju određenu dozu sigurnosti, te većina ljudi koji rade u IT sektoru ima neko stalno zaposlenje, ali rade na brojnim frilens poslovima sa strane. Sličan stav imaju i sagovornici iz grupe sa pomiješanim zanimanjima i objašnjavaju da im je svakako potrebna neka vrsta sigurnosti.

„Ja se nešto sigurnije osjećam kada znam da imam nešto stalno tu pri sebi, kao na primer trenutno što imam to neko kao stalno zaposlenje, ali što se tiče frilensinga uvijek gledam da ga ugrabim kad se otvori prilika.“

(FG_IT, N4, Ž, 22)

„Ja ne mogu reći da ovo što ja radim je nužno održivo, kao da bude stabilan izvor prihoda uvijek. Jer evo već imam 40 do 60 posto časova manje, jer mi je većina učenika bila iz Ukrajine. To je naravno najmanji problem za mene, ali na primjer eto situacija je takva da ja zavisim od ovog prihoda, to bi bilo već više problematično, i niko nema obavezu prema meni da uzme čas dva puta nedeljno svake nedelje, zato ne mogu to smatrati nečim stabilnim ali smatram da može da bude sasvim okej kao karijera i izvor prihoda.“

(FG_Mix, N3, Ž, 24)

Dodatno, kako neki od sagovornika navode, uslovi rada frilensera nijesu na zavidnom nivou u Crnoj Gori. Kako jedan od sagovornika objašnjava, u svijetu frilensi zarađuju velike sume novca, dok je ovdje situacija daleko od toga, što zbog niskog standarda koji svima otežava uslove rada i naplatu usluga, tako i zbog činjenice da je zvanje frilensera nešto strano, i kako kažu, tabu tema:

„Ljudi u svijetu čak i mlađi od nas, ljudi generalno po 20, 21 godinu zarađuju milione od frilensinga, ali u svijetu vladaju normalni uslovi, poslodavci daju normalne uslove, normalno plaćaju i izmiruju svoje obaveze, za razliku od Crne Gore, ne kažem, ima ok uslova...držanje časova engleskog jezika, moja majka je profesor engleskog jezika, i po završetku časa, koliko čas košta to se plati, ali recimo kad vi radite sajt nekome, pa mu kažete da 60 posto treba da da unaprijed kao avans a 40 posto po završenom poslu... Napravi se faca, kao da je ne znam... svi većinom, barem što se tiče marketinga, svi žele da im se te stvari odrade džabe...Ljudi jednostavno ne žele da plate i svi bi htjeli džabe i ljudi kad čuju da ste frilenser, misle da ste vi neki početnik koji bukvalno blage veze nema o tom poslu, jer ljudi ne znaju u Crnoj Gori šta znači frilenser, svi misle da je budala neka sa ulice koja je došla da odradi posao i to je to. Ali ljudi generalno mogu dosta para da zarade i od frilensinga, i od pravljenja sajtova i od društvenih mreža, reklamiranja kozmetike i toga, ljudi od svega zarađuju pare u svijetu kod nas je to još uvijek tabu tema.“

Pričajući o održivosti njihovog posla, kao jedna od opcija koja se spominje jeste i otvaranje sopstvenog biznisa, ukoliko bi sagovornici odlučili da naprave otklon od frilensinga. Kako navode, ovo je privlačnija opcija od ugovora kod nekog poslodavca.

„Ja bih se bavila frilensingom sve dok se ne bih odlučila da pređem na malo veći korak u preduzetničke vode, pa da ja budem neko ko bi delegirao više projekata ili eventualno da pokrenem neki konkretan, da stvorim neki proizvod, neki tim sa kojim bih radila. Jedina druga stvar koju bih radila rađe neko frilensing. Mislim da je negdje prirodno.“
(FG_Mix, N1, M, 25)

„Ja bi se složio definitivno sa ovim što ste vas dvoje rekli, znači frilensing je uvijek tu za neku dodatnu zaradu i to, ali ovaj ukoliko bi se pružila prilika za osnivanje neke svoje firme, svog nekog posla, nekih regularnih klijenata koje bi imao, definitivno bi se odrekao i frilensinga i nekog stalnog posla.“
(FG_IT, N3, M, 30)

„Ja se isto slažem, meni je to sad kombinacija frilensinga i full time posla. Mislim da se nikad ne bih odrekao u potpunosti frilensinga sve do one tačke gdje bi se odrekao i jednog i drugog, da imam svoj neki biznis. Mislim da ka tome ide i većina nas.“
(FG_IT, N2, M, 26)

Kada su novinari frilenseri u pitanju, stavovi su malo drugačiji. Većina navodi da ne bi željeli promijeniti svoj trenutni način rada. Naime, kako navode, sloboda koju imaju frilensing radom je nešto čega bi se teško odrekli i teško bi se prilagodili da se vrati u okvire svakodnevнog novinarstva. Posebno se ističe taj momenat slobode oko same teme, te rada i kvaliteta onoga što proizvedu kao frilens novinari, u odnosu na ono na čemu rade pod ugovorom.

„Da konkretizujemo znači stvari, pošto sam ja imao nekoliko ponuda što se tiče stalnog zaposlenja i da kažem dosta pristojnu platu koja je bila iznad prosjeka, ipak nisam pristao na to jer smatram da ne bih bio sloboden u domenu da mogu uvijek da radim, da idem sa pričom do kraja. Pogotovo ako radite o organizovanom kriminalu ili imate korupcije tako da sam se odlučio ka frilensingu.“
(FG_Novinari, N1, M, 26)

„A iskreno nisam sigurna da bih da bi zamijenila frilensing za od 9 do 5 ili šta god iz prostog razloga što sam na neki način i navikla već ovako da funkcionišem. A sad kad bih počela da radim negdje u nekom mediju kao za sa ugovorom o radu morala bih ponovo da krećem od vijesti, izveštaja i svega. Mislim da to baš ne bih, to ne bih mogla to radim sad malo bi mi kao pet koraka unazad, pa zbog toga ne bih zamijenila na taj način.“
(FG_Novinari, N6, Ž, 24)

Dodatno, neki od sagovornika govore i o otvaranju svog biznisa, misleći na svoj portal ili nešto slično, i da je to jedini način kako bi promijenili frilens posao. Radom na svom biznisu ne bi se morali odreći slobode koju imaju kao frilenseri, a to bi im donijelo i druge benefite.

„Jedini slučaj gdje bih promijenila dosadašnji način rada jeste kada bih otvorila svoj lični biznis, kada kažem biznis svakako je vezan za medije. Jer u Tivtu odakle sam ne postoji baš raširena mreža ljudi koja se bavi nekim temama jer je u suštini u Crnoj Gori postoji centralizacija gdje se sve NVO, svi mediji i sve je to u Podgorici, u najvećem broju. Tako da sam nešto planirala u tom pogledu. Jedino

tada bih promjenila ovaj način rada jer, mogućnost da svoje vrijeme određujem kako ja hoću i zaista imam taj problem sa tim ograničavanjem da moram od 8 do 3 da budem u nekoj prostoriji i da ne postoji mogućnost za nečim drugaćijim. To je baš... imam veliki problem.

(FG_Novinari, N3, Ž, 26)

Radne navike

Kada su u pitanju radne navike u frilens poslu, počevši od radnog vremena, fleksibilnosti u radu, te lokacijama sa kojih frilensi rade, zaključujemo da u tom poslu nema pravila. Kako su sagovornici i ranije naveli, ono što je i jedan od glavnih razloga zbog kojih biraju da posluju na ovakav način, jeste upravo ta fleksibilnost u radu i planiranju radnog vremena i ispunjavanju preuzetih obaveza.

"Pa ja imam ugovor o djelu za ovu jednu firmu, pa je predviđeno da radim 20 sati neđeljno, s tim što iskreno nekad i manje sati radim, nekad mogu za 16, 17 sati to sve da odradim, zadatke koje treba da odradim tako neka nepunih 20 sati mi treba da to sve završim i mogu da rasporedim to, nekad mogu 3 dana da radim, a 4 da ne radim, tako da mogu sama da se rasporedim. Jako fleksibilno..."

Ipak, većina ističe da dnevno odvajaju od 2 do 6 sati posla. Ako govorimo o periodima tokom godine u kojima rade, ni tu nema konkretnih pravila i sve zavisi od projekata koje dobiju. Upravo su brojni sagovornici istakli tu **nesigurnost**. Ono što je zapravo nepredvidivo jeste učestalost rada i sagovornici navode kako često ne znaju ni koliko će im sati, niti dana biti potrebno da obave određeni posao, kakve će angažmane pronaći, koliko njih u toku mjeseca ili godine.

"Ne možeš znati, to sve zavisi od projekata, sad u zavisnosti nekad bude u mjesec dana svaki dan da se radi po 4-5 sati, nekad bude da se za mjesec dana radi 4-5 sati. Sve zavisi od projekata, završiš jedan da bi prihvatio drugi da radiš, sve to ima nekog uticaja. Od težine projekata, do izabira i do kvantiteta."

(FG_IT, N7, M, 27)

"Ja bih rekao da pošto vidim da svima teško pada ovo pitanje, nekako i to odiše, onako pokazuje malo nestabilnost frilensinga jer uglavnom imamo tendenciju da stvorimo neke kontakte i nešto sigurnije. Jer, onako dosta je nestabilno, dosta nestalno. I ako zamišljamo neku bolju budućnost to je da nas frilensing odvede u neku stabilnost, u neko da li svoje preduzetništvo, u neke svoje baš jake kontakte i izgleda da je to neka boljka."

(FG_IT, N9, M, 24)

"Baš boljka, to je najveći problem zapravo frilensinga."

(FG_IT, N7, M, 27)

Kada je u pitanju mjesto rada, mogućnosti su različite, i da je upravo nevezanost za jednu lokaciju velika prednost frilensinga. Lokacije za rad su brojne, od rada od kuće, do kafića, ili pak coworking prostora.

"Ja ne znam gdje radim iskreno, i u kola i u kafiće, i u voz dok putujem i kući. Baš ono nemam, zbog toga mi se sviđa frilens, jer ne moram biti na jednom mjestu."

(FG_IT, N7, M, 27)

"Za mene je to najčešće kuća ili neki kafić gdje se osjećam onako priyatno, gdje mi je neka topla atmosfera. Bio sam par puta i u NEST Coworking prostoru kada mi je to zatrebalo, tamo mi je bilo ok da radim. A što se tiče kada radim, to je ili u večernjim satima ili vikend s obzirom na to da trenutno imam full time posao."

(FG_IT, N2, M, 26)

Ipak, ako govorimo konkretno o coworking prostorima i hub-ovima za okupljanje i rad, sagovornici nisu zadovoljni načinom kako frilens zajednica djeluje u Crnoj Gori, te da se frilensi trebaju više povezati:

"Ja bih rekao da pored toga opet bi bilo dobro da imamo neke benefite za zajednicu, konkretno neke stimulanse, odnosno da postoje neke organizacije kojima se daje novac putem projekata da okupljaju

zajednicu, da ne samo organizaciju konkretno, nego da se daje na primjer stimulans i finansijski naravno za ljude koji imaju ideju da pokrenu neke coworking i coliving prostore, pa uvezivanje frilensera, digitalnih nomada, mislim da je to baš od značaja što se toga tiče.”

Kada je u pitanju balans između posla i privatnog života, te kako se usklađuju sa porodicom i ukućanima u slučaju da rade pretežno od kuće, sagovornici navode da je ponovo ta fleksibilnost ključ, te da im ista omogućava da naprave kompromise sa ukućanima u pogledu vremena rada i obaveza.

“Ja sam isto najčešće kući, čekam kasne sate kad svi ukućani idu da legnu da bih imala svoj mir i da bih mogla sve sa mirom da završim što sam predviđela, ali pored toga toliko je fleksibilno isto što su pomenuli, meni se dešavalо da dok putujem stanem u auto da završim nešto ili na totalno nekoj drugoj lokaciji gdje se nađem tako da... meni ta fleksibilnost najviše odgovara.”

(FG_IT, N4, Ž, 22)

“Ja otkad sam prešla da radim potpuno remote od kuće, zapravo najviše i uživam da radim iz tog svog prostora.”

(FG_IT, N1, Ž, 29)

Ipak, dio sagovornika upravo rad od kuće prikazuje kao problem. Rad od kuće, što se moglo vidjeti sa pojavom pandemije, te prelaskom mnogih na rad od kuće, može donijeti brojne probleme u radu. Iako naizgled djeluje kao olakšavajuća okolnost, uštedjeti vrijeme putujući do kancelarije, raditi iz svog kreveta, sa fotelje u dnevnoj sobi, ili iz kućne kancelarije, ovakve okolnosti su se nekim pokazale kao veliki problem u radu. Upravo kako navode neki od sagovornika, kao frilensi radеći najviše od kuće, imaju problema sa produktivnošću, koncentracijom, dok neki zapravo počnu da “žive posao”, kako navodi jedna od sagovornica, i zapravo rade mnogo više, što nije nužno uvijek bolje, posebno ako zanemare druge segmente svog života.

“Imam cijeli dan da rasporedim, fino kad će šta da radim, ali ja uvijek sve u zadnjem momentu radim i baš zna da me uljuljka to što sam kući, ono može još jedna epizoda serije, ali onda radim u pet do 12.”

(FG_Novinari, N6, Ž, 24)

Uslovi rada, zakonska regulativa i problemi

Definicija frilensera po članu 5 stavu 13 Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija⁴, kao i članu 10 stavu 21 Zakona o inovacionoj djelatnosti⁵ kaže da je frilenser domaće ili strano fizičko lice koje ima boravište u Crnoj Gori, i koje samostalno obavlja inovativne aktivnosti pružajući intelektualne usluge za potrebe domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica.

I pored toga što je ovakvo poslovanje zakonski postoji, sami pojам frilensing rada u Crnoj Gori je jako nov, te je bilo potrebno ispitati sa kakvim se problemima oni suočavaju u praksi, od njihovog pravnog statusa, ugovora pod kojima rade, načinima plaćanja, osiguranja i slično.

Sagovornike smo pitali kako vide postojeća zakonska rješenja koja se vezuju za frilensere, te što misle da su problemi. Prije svega, i pored toga što su frilensi zakonski prepoznati, sagovornici nijesu optimistični oko postojeće regulative, i smatraju da ne postoji jednostavan niti pravilno regulisan način kako se oni mogu registrovati u Crnoj Gori. Sami zakon usko tumači ovu kategoriju, i ne obuhvata sve frilensere, poput recimo novinara, koji i sami navode da bi bilo korisno da Zakon o medijima prepozna frilensere i omogući im veća prava i jednostavniji rad. Dodatno, ističu kako bi se rješavanjem pravnog statusa moglo raditi i ka kreiranju evidencije o broju frilensera u Crnoj Gori, uzimajući u obzir da je taj podatak do sada nepoznat.

„Status frilensera u Crnoj Gori bar da ja znam ne postoji, sad da ti dođeš u neku instituciju da se registruješ kao frilenser ne postoji.”

(FG_IT, N3, M, 30)

⁴ Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija (<https://www.gov.me/dokumenta/c78f2ba7-875e-4274-9264-515588392a81>).

⁵ Zakon o inovacionoj djelatnosti (<https://www.gov.me/dokumenta/e4de3d3b-f1cf-4a14-9bd8-20c39b570536>).

“Zapravo je skoro ovaj uveden taj termin kao što sam rekao, prošle godine, zakon prepoznaće od prošle godine frilensere, mislim da je to Zakon o inovacionoj djelatnosti i da postoji još jedan zakon kojim se daju subvencije upravo inovacionoj djelatnosti i da su u to uključen frilenseri. Ne znam zapravo koliko je to u primjeni, znam da se radilo na tim podzakonskim aktima, znam da postoji taj fond za inovacije, znam da u suštini na papiru postoji zapravo termin frilenseri. Ali u suštini činjenica je da većina institucija ako odete sjutra dan ona službenica na Šalteru ako joj kažete da ste frilenser, ona će reći fri... šta, mislim da vas neće baš razumjeti tako da... Nisam siguran oko primjene, u teoriji on postoji. S obzirom da je tek i prošle godine došlo do toga, pitanje je koliko je to zaživjelo kod nas.”

(FG_IT, N2, M, 26)

Govoreći o potpisivanju određenog ugovora za obavljanje poslova, iskustva su podijeljena i najčešće imamo jedan od dva slučaja. Naime, dio sagovornika potpisuje **ugovor o djelu**, bilo da su u pitanju strana ili domaći klijenti, dok drugi dio sagovornika **nema nikakav ugovor**.

“Ja potpisujem ugovor o djelu svaki mjesec i direktno sa poslodavcem to regulišem.”

(FG_Mix, N3, Ž, 24)

“Nista samo sam se registrovala na platformu i dala to što je dovoljno bilo da potvrdim svoj identitet i nemam nikakav ugovor...”

(FG_Mix, N6, Ž, 20)

“Pa većinom se to kod nas radi na crno, vjerujem ja tebi vjeruješ ti meni, pružimo ruku i po završenom poslu ja njemu dam projekat on meni kovertu sa novcem i to tako funkcioniše... Kad se radi konkretno o platformi, kad ispunite ti gluposti koje se zahtijevaju od vas, daju vam neki ugovor sa tom kompanijom koja vas štiti ako vam taj poslodavac ne želi da platiti.”

(FG_Mix, N1, M, 25)

Problemi ovakvog rada su brojni, prvenstveno zbog osiguranja, te sigurnosti isplate. Kao glavni razlog, sagovornici navode poreze koje poslodavci ne žele da plaćaju, te obično rade bez ugovora i dobijaju novac na ruke, ali nemaju nikakvu sigurnost da će dobiti isplatu.

“Često znam da potpišem taj ugovor o djelu iako ti klijenti za koje radite, kad im kažete ugovor o djelu nešto im se ne plaća 21 posto poreza isto više vole sebi u džep da stave nego da daju u državnu kasu.”

(FG_Mix, N1, M, 25)

“Malo se i tu sad povećao ovaj porez, ali dobro je kad imaš kao frilenser neki ugovor o radu, u tom slučaju za osobu koja te angažuje bolje. U suprotnom nije, mislim da bude veći porez, 21 posto ili više sad.”

(FG_IT, N1, Ž, 29)

Nesigurnost isplate je slučaj i sa stranim i sa domaćim klijentima. Kako navodi jedan od sagovornika, čak i preko online platformi kao što je UpWork, gdje imaju određeni ugovor za obavljanje datog posla, isplata im nije zagarantovana uvijek, a ugovor ne štiti njihova prava, i sama platforma ne može mnogo da učini ukoliko poslodavac odluči da ne plati iz nekog razloga.

“Ja lično sam imao dva jako loša iskustva čak i sa crnogorskom firmom, što te ne ispoštuju za plaćanje. I onda definitivno ako bih počeo da se bavim isključivo frilensingom morao bi da imam uspostavljen neki ugovor koji bi me štitio od takvih nekih stvari.”

(FG_IT, N8, M, 30)

“Na Upwork-u postoje dvije vrste frilens poslova, to su poslovi koji se rade po satnici i poslovi koji se rade fiksno, ja sam za taj posao koji je fiksno, on je bio izdijeljen i imao je neke dvije ajde da kažem etape, ja sam prešao tu jednu i bilo mi je plaćeno uredno što se toga tiče, međutim ta druga iako sam ja završio sve kako treba, u toj firmi tamo je došlo do nekih nesuglasica internih i oni na kraju meni u suštini niko nije platio taj drugi dio. A Upwork nije ništa mogao tad u tom trenutku tu da uradi pošto ti fiksni ugovori oni uvijek podliježu nekim drugim uslovima, tako da ne mogu oni sve da regulišu u tom nekom smislu za vas. Tako da tu sam ostao bez novca, i tu imam jedno to loše iskustvo sa tim stranim klijentima.”

(FG_IT, N2, M, 26)

Kako sagovornici koji se bave isključivo frilensingom navode, ugovor o radu ipak pruža određenu sigurnost, te mogućnost podizanja kredita i slično i što nijesu osigurani, te je to jedan od problema koji bi ih natjerao da razmisle o promjeni posla, odnosno potrazi nekog stalnog zaposlenja pored frilensinga.

„Jedina je mana frilensiga što ne možete da dignete kredit i što ne možete da plaćate sebi ovaj penziono osiguranje mislim da bi to ključna stvar koja treba da se uvede to jest da mi možemo od tog novca koji zaradimo koji se već oporezuje na 15% pošto ugovori se oporezuju na 15% plus prirezi, ovaj da imamo tu mogućnost da možemo da na neki način da dignemo te kredite i da i da ovaj i da imamo mogućnost da plaćamo taj penzioni fond. To dodatno i radni staž jer imajući u vidu sate koje radimo možda i jednak broj sati koji koji, makar ja lično, koliko i drugi ljudi u medijima medijima koji su stalno zaposlene ali imamo veću slobodu i jeste sve neizvjesno pošto ono zavisite od konkursa koliko i svega ali trenutna situacija je takva da definitivno je bolje biti frilenser nego vezati se za medije.“

(FG_Novinari, N1, M, 26)

Ipak, kako navodi jedna od sagovornica iz grupe novinara frilensera, većina novinara svakako u medijskim kućama radi po ugovoru o djelu, tako da se suštinski frilensingom ništa ne gubi:

„Pa evo mogu ja da kažem ovaj da trenutno zasigurno ne bih zamijenila frilens način rada za ugovor o radu. Prvo iz razloga što jako malo medija ako uopšte iko, osim RTCG-a, nudi ugovor o radu. Znači većina novinara koji rade u velikim crnogorskim reakcijama rade na ugovor o djelu samim tim i ne shvataju da oni zapravo spadaju u ovu kategoriju frilens novinara ako zakonski tehnički sve ostalo gledamo.“

Takođe, komentarišući temu ugovora, važan segment su i putni troškovi i nadoknada troškova, posebno kada su novinari frilensi u pitanju. Oni su upravo grupa koja najviše posla obavlja na terenu, a kako neki od sagovornika navode, u njihovom angažmanu putni troškovi su rijetko pokriveni. Član 42 stav 3 Zakona o radu predviđa da ugovor o radu sadrži i podatke o upotrebi sopstvenih sredstava za rad i naknadi troškova za njihovu upotrebu. Ipak, kao što smo i zaključili, malo koji frilenser radi po ugovoru o radu, a posebno oni koji se bave novinarskim poslom. Naravno, ovaj problem se može riješiti uključivanjem putnih troškova u ugovor o djelu koji frilensi zaključuju, odnosno da ove troškove uvrste u cijenu svoje usluge.

“Što se tiče ovoga imam nekoliko medija koji pokrivaju i putne troškove i dnevnice, a imam nekoliko medija koji uopšte ne predviđaju ova troškove za te stvari. Ja tu moram napomenuti da svi frilensi troše svoju struju, svoj prostor, svoje aparate i svoj telefon. To se isto ne pokriva.“

(FG_Novinari, N2, M, 31)

Sagovornike smo pitali i [na koji način ih poslodavci isplaćuju](#), te da li postoje neki problemi u tom pogledu. Za plaćanje, sagovornici navode brojne načine, od Payoneer-a, Skrill-a, do plaćanja preko deviznih računa, ali je [PayPal](#) tema koja je zauzela veliki dio razgovora tokom održavanja sve tri fokus grupe.

Ovo je tema koja je u crnogorskoj javnosti prisutna evo već nekoliko godina, još od 2014. godine, od kada je sistem plaćanja putem PayPal-a omogućen u Crnoj Gori, ali je onemogućeno primanje novca. Ustanovljeno je da je ovo veliki problem koji onemogućava crnogorske startapove i frilensere da zarađuju na poslovima putem interneta, što predstavlja gubitak velikih sumi novca za Crnu Goru. Činjenica je da nemogućnost primanja novca ovim putem otežava domaćoj IT industriji, start-up kompanijama i svima koji žele raditi neki posao sa stranim klijentima.

Svi učesnici su istakli ovu prepreku kao nešto što je značajan komplikator u njihovom frilens radu. Većina sajtova koja nudi ovakvu vrstu posla vrši plaćanje isključivo putem PayPal-a, što je umnogome problem. Iz tog razloga, crnogorski preduzetnici i frilensi nalaze brojne načine kako da dođu do svog novca, bilo da traže nekoga iz inostranstva na čiji će se račun uplaćivati, ili pokušavaju da ugovore drugi, često manje isplativ način transakcije novca.

"To je druga stvar koju sam htio da kažem, naplaćivanje tih usluga iz inostranstva u CG ono maltene nemoguće, treba ti devizni račun, treba ti ovo, treba ti ono. Trista nekih stvari, kroz nekih obruča se preskače da bi se došlo do tog novca, to je baš loše riješeno. E sad ako bi država riješila te neke stvari, PayPal, dobro ne mora njega, može Skrill, u suštini platforma neka preko koje možemo da dovučemo novac ovdje."

(FG_IT, N3, M, 30)

"Da, to je to, u suštini u Crnoj Gori ih ne možeš potrošiti nikad, što je nenormalno. Ja mislim da smo mi jedina država u Evropi koja nema PayPal da se koristi kao ful opcija. Nemojte me držati sto posto ali mislim da smo jedina država u Evropi."

(FG_IT, N3, M, 30)

"PayPal uopšte ne funkcioniše kod nas da se podiže novac. To je jedan od najvećih problema što se tiče rada na platformama stranim iz Crne Gore."

(FG_IT, N7, M, 27)

"Evo konkretno jedan moj prijatelj drži online časove šaha i plaćaju mu preko PayPal-a, njegova varijanta je da plaćaju njegovom prijatelju koji živi u Njemačkoj i onda mu donosi pare svakih par mjeseci kad dolazi, što je nenormalno."

(FG_IT, N3, M, 30)

Diskutujući o ovoj temi, sagovornici jesu odali priznanje radu Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija, ali su svakako zaključili da to nije bilo dovoljno i da problem nije riješen. Kao probleme, sagovornici navode nekoliko stvari i tu i primjećujemo sukob mišljenja. Sa jedne strane, dio sagovornika tvrdi da je problem visok stepen korupcije u Crnoj Gori, što je velika prepreka za PayPal, i rizik za njih da uvedu ovu uslugu. Sa druge strane, neki tvrde da je problem zakonska regulativa koja nije adekvatno prilagođena, te da iz tog razloga PayPal ne može da uđe na tržiste.

"Ja mislim da su se vodili onim što je u reportu State department-a, đe стоји да је код нас велики ниво корупције, а на високом ниву зна се ко је то. Због тога PayPal не жели да оствари овдје сарадњу jer би се злoupotrebio на том ниву тако да док god је таква ситуација PayPal не жели да... Само то, ние ни Balkan ni bilo šta drugo. Mislim јесте то повезано са Balkonom али..."

(FG_IT, N8, M, 30)

"Koliko ja znam, koliko sam ja upoznat zvanični odgovor PayPal-a je bio da zakonska regulativa Crne Gore ne dozvoljava njegov ulazak. U pitanju je nešto što treba da uradi Centralna banka Crne Gore, da bi se banke mogle da kažem prihvati te uslove koje PayPal diktira za njegovo poslovanje."

(FG_IT, N2, M, 26)

Upravo zbog pomenutog problema, većina sagovornika koristi devizna plaćanja ili Payoneer kada su u pitanju strani klijenti, dok kod domaćih to plaćanje ide ili „na ruke“ ili preko računa. Ono što takođe ističu jeste i neupućenost bankarskih službenika u internet plaćanja, što im je takođe u prošlosti pravilo probleme.

"Gospođe na šalteru uz svo dužno poštovanje one obavljuju svoj posao, ali blage veze nemaju o internet plaćanju i kad im pomenes payoneer i paypal, skrill i sve ostale... one ne znaju šta je to... i prva i osnovna stvar koju vam kažu je otvorite devizni racun. Mislim ja sam otvorio devizni račun i on čami i sigurno imam vjerovatno dugo ko zna koliko... na njemu zato što se uopšte ne koristi, novac se ne prebacuje preko njega. Ono što vam se traži kad otvorite u stvari skril ili payneer vam je swift ili iban vašeg računa, tačnije banke."

(FG_Mix, N1, M, 25)

Pored PayPal-a, problem koji su sagovornici naveli, a kojeg smo se već i dotakli u priči o ugovorima, jeste situacija u kojoj frilensi ne budu isplaćeni za svoj rad. Kako navode, *percepcija frilens posla* u Crnoj Gori je veoma zakrivljena, te se frilensing i dalje smatra kao posao koji manjeg kvaliteta, te treba biti i manje plaćen. Upravo iz tog razloga, česte su situacije da frilensi isplatu čekaju po nekoliko mjeseci, ne bude im cijeli iznos isplaćen, ili pak ne budu adekvatno plaćeni za svoj posao i moraju da spuštaju svoje cijene ispod prosjeka.

“Da generalno ljudi sa strane generalno znaju da trebaju da plate. To je onako mislim generalno civilizacija i kultura u odnosu na nas. Razvijena neka svijest, ne moraš jurit nekog za pare. Taj primitivizam postoji samo kod nas na Balkanu.”

(FG_Mix, N1, M, 25)

“Uglavnom nailazim na probleme sa plaćanjem da neko jednostavno to nekako oduži, kažu ako može idućeg mjeseca, pa onog tamo...zname već kako to ide kod nas. I meni se isto dešavalо iskreno da nekome ponudim određenu cijenu, iako je to čak i ispod onoga što uglavnom bude za određeni posao, ali opet ljudima to djeluje skupo.”

(FG_Mix, N4, Ž, 28)

Kada je u pitanju **osiguranje**, ovo je još jedna tema o kojoj se dosta diskutovalo. Kao što je negdje i očekivano od strane istraživačkog tima, većina sagovornika nije osigurana. Naravno, oni koji imaju stalno zaposlenje pored frilensinga jesu osigurani, ili pak oni koji su studenti, još uvijek su osigurani preko roditelja. Sa druge strane, sagovornici koji isključivo rade frilens posao nemaju nikakvu vrstu osiguranja jer najčešće rade bez ugovora.

„Ništa, to ne postoji kod nas, znači to je ono o čemu sam ja malo prije govorio, znači ljudi koji se bave isključivo frilensingom ne mogu, osim ako ne osnuju sebi firmu, ne mogu da plaćaju sebi ni staž, ni osiguranje, ni ništa, ni poreze.“

(FG_IT, N3, M, 30)

“Ja u suštini, pošto sad je li imam i full time posao, jesam osiguran u tom smislu, ali kada sam bio full time frilenser, padalo mi je na pamet da uzmem tipa neko privatno osiguranje, to je opcija znam koju mnogi ljudi koji su frilensi odlučuju se za to, a tako da to je jedna od opcija. Mislim da se ide ka tome, ka nekoj regulativi da i mi imamo na neki način neku vrstu osiguranja. S obzirom na to da se prvi put prošle godine u zakonu jednom našao termin frilenser, i da bukvalno sad postoji zakonska regulativa i za frilensere i da se radi na da kažem usavršavanju toga. Mislim da će i do toga doći na kraj krajeva. Samo vidjeti neki dobar model, jer nije dobro oporezovati nekog papreno ako on izvuče ne znam ni ja desetine eura, ili stotinjak eura mjesечно.”

(FG_IT, N2, M, 26)

Full time frilenserima je često jedina opcija privatno osiguranje, koje nije jeftino, te da bi bilo korisno zakonski riješiti ovaj problem, uzimajući u obzir da privatno osiguranje nije najpoželjnija opcija.

“Ja sam se raspitivao za ta privatna osiguranja i nekako sam došao u jednom trenutku u tu neku dilemu da li da odvojam 300 eura godišnje za registraciju auta ili za lično zdravstveno osiguranje. Možda sam neracionalan, ali sam odvojio to za osiguranje auta, jer to auto koristim za teren treba mi za posao, a za osiguranje sam ono ostavio ovako kada bude kada bude više para onda za za njega da se odvoji.”

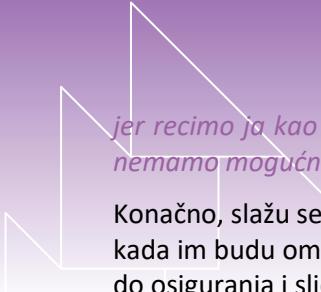
(FG_Novinari, N2, M, 31)

Učesnici ovog istraživanja navode da je potrebno aktivnije raditi na proširivanju svijesti od frilensingu u Crnoj Gori, što o samom radu, kvalitetu usluga frilensera i načinu na koji rade. Kako kaže jedan od sagovornika, poslodavci u Crnoj Gori su i dalje nepovjerljivi prema ovakvim uslugama:

„Pola ljudi ni ne zna šta je frilenser, to smo zaključili, onda generalno poslodavci i klijenti sa kojima pokušavamo da sarađujemo su onako dosta skeptični, pa se oslanjaju više na registrovane agencije i pravna lica sa kojima mogu da potpišu ugovor.“

Navode da je dobro što se to polako počelo zakonski rješavati, ali da je potrebno još raditi na tim rješenjima, da ne bi dolazili u situaciju kao u Srbiji gdje je od frilensera traženo da retroaktivno plate poreze, te je tu otvorena cijela problematika. Kako kažu, frilensi u Crnoj Gori su u nezavidnoj poziciji, bez pravne zaštite i potrebno im je pružiti podršku u poslovanju i razvoju svoje djelatnosti. Takođe, ono što navode da je potrebno jeste i mogućnost da apliciraju za tendere samostalno, jer oni često mogu obaviti posao koji tender predviđa sa firme ili organizacije:

„Jedna stvar koja mi je još pala na pamet koja bi definitivno trebala da se poboljša, ali koju država konkretno treba da reguliše jeste da se omogući frilenserima da se prijavljuju na te da kažem tendere,

jer recimo ja kao pojedinac ili bilo ko od nas, možemo da završimo dosta posla koji uzimaju firme, a nemamo mogućnost nikakvu da se prijavimo tu. Što bi isto trebalo biti regulisano.“

Konačno, slažu se da je prihvatljivo da i oni plaćaju poreze, ali samo kada budu uživali pravnu zaštitu, i kada im budu omogućeni normalni uslovi poslovanja, počevši od mogućnosti primanja stranog novca, do osiguranja i slično.

Zaključci

Kao što smo napomenuli i na samom početku istraživanja, nalazi kvalitativnog istraživanja se ne mogu generalizovati i ne predstavljaju nužno stavove građana Crne Gore, odnosno svih frilensera u Crnoj Gori. Sami nalazi prikazuju stavove, mišljenja, uvjerenja, utiske i iskustva osoba sa kojima smo razgovarali i koje su uzele učešća u istraživanju, i dale svoj doprinos. Ponovo, svrha ovog istraživanja je da pruži dubinsko znanje ne samo o tome kako frilenseri vide njihov položaj u Crnoj Gori, već i zašto.

Istraživanje nam je pokazalo da se sagovornici odlučuju za frilens posao najčešće iz dva razloga, i to zbog fleksibilnosti u radu i zbog zarade. Fleksibilnost se ogleda u slobodi planiranja radnog vremena, do mjesta rada i količine obaveza koje preuzimaju na sebe. Ako govorimo o zaradi, mnogima je to dodatni izvor prihoda, ali se mnogi i isključivo bave frilensingom i zarađuju više nego što bi radeći redovan posao.

Posebno ističu da je frilensing poslovanje pogodno za studente, uzimajući u obzir da su standardni poslovi koji su ponuđeni studentima tokom akademske godine, odnosno mimo sezone, veoma neprilagođeni njihovom studentskom životu i obavezama. Iz tog razloga, upravo je frilensing idealan način kako mogu posao usklopiti sa studiranjem i imati dodatan vid zarade.

Ipak, upitno je da li pojedinci iz Crne Gore odlučuju da rade kao frilenseri zbog benefita takvog angažmana, ili uslijed nedostatka prilika na tržištu rada u državi.

Novinari, kao posebna grupa koju smo ispitivali, naznačili su da im frilensing obezbjeđuje slobodu u radu i pisanju, otklon od uređivačke politike, mogućnost istraživanja tema koje su njima značajne, te veću zaradu.

Radne navike frilensera su različite, od organizacije radnog dana, nedjelje, do mjesta rada. Mnogi rade od kuće, iz kafića, iz coworking prostora, te po dva/tri sata dnevno, do preko 10 sati. Većina navodi nesigurnost i nestalnost posla kao jedan od problema, te mnogi frilenseri imaju redovan posao pored frilensinga, te tako pokušavaju uspostaviti balans između takvog rada i privatnog života.

Ipak, nepredvidivost u pogledu količine posla koji će dobiti nije jedini problem. Neki od frilensera navode kako radeći najviše od kuće, imaju problema sa produktivnošću, koncentracijom, dok neki upravo suprotno, zapravo rade mnogo više od prosječnog broja sati na nedjeljnem ili mjesecnom nivou. Coworking mesta su jedan od načina kako se kućni rad može zamijeniti, ali sagovornici navode da je potrebna veća podrška za umrežavanje frilensera i stvaranje zajednice gdje će se frilenseri i digitalni nomadi okupljati.

Problemi od većeg značaja za frilensere u Crnoj Gori vežu se upravo za njihov pravni status, ugovor pod kojim rade, načinom plaćanja i osiguranja, te problemi percepcije crnogorskog biznis sektora u pogledu rada frilensera i kvaliteta njihovih usluga.

Frilenseri najčešće rade po ugovoru o djelu, ili bez ikakvog ugovora, odnosno, oni su često „radnici na crno” na crnogorskom tržištu rada. Upravo ovaj problem dovodi do nesigurnosti u pogledu isplaćivanja za usluge koje pružaju, kao i problem povezan sa njihovim osiguranjem. Većina sagovornika sa kojima smo razgovarali ima osiguranje isključivo ako imaju redovan posao, ili su studenti, te su tako osigurani. Frilenseri koji se isključivo time bave, nijesu osigurani, a privatno osiguranje je nešto što nije svima dostupno i isplativo.

I pored toga što su frilenseri prepoznati zakonom, njihov status je prilično nejasan i potrebno je uložiti veće napore u boljem i opsežnijem definisanju njihovog statusa u pogledu poreza, prava na osiguranje, registraciju rada i slično.

Fer isplata za njihov rad je veliki problem. Počevši od toga da je percepcija u poslovnom svijetu u Crnoj Gori u pogledu usluga koje frilenseri pružaju iskrivljena, do toga da frilenseri jako teško dolaze do novca koji zarade od stranih klijenata. PayPal je tema koja je pokrenula veliku diskusiju u istraživanju. Činjenica je da nemogućnost primanja novca ovim putem otežava domaćoj IT industriji, start-up kompanijama i frilenserima, te svima koji žele raditi neki posao sa stranim klijentima.

Izvori

- Global freelancer income report (<https://pubs.payoneer.com/docs/freelancer-income-report-2022-en.pdf>),
- The Future of Jobs Report 2020 OCTOBER 2020 (https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf),
- Zakon o inovacionoj djelatnosti (<https://www.gov.me/dokumenta/e4de3d3b-f1cf-4a14-9bd8-20c39b570536>),
- Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija (<https://www.gov.me/dokumenta/c78f2ba7-875e-4274-9264-515588392a81>),
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/freelancer>.

Aneks

Aneks: Profil učesnika

Grupa	Kod	Grad	Pol	Starost	Obrazovanje
FG_Mix	N1	Nikšić	Muškarac	25	SSS
FG_Mix	N2	Podgorica	Žena	23	BA
FG_Mix	N3	Nikšić	Žena	24	BA
FG_Mix	N4	Podgorica	Žena	28	MA
FG_Mix	N5	Podgorica	Žena	23	Spec
FG_Mix	N6	Podgorica	Žena	20	SSS
FG_Mix	N7	Budva	Žena	21	SSS
FG_Novinari	N1	Podgorica	Muškarac	26	BA
FG_Novinari	N2	Podgorica	Muškarac	31	SSS
FG_Novinari	N3	Tivat	Žena	26	BA
FG_Novinari	N4	Podgorica	Žena	22	BA
FG_Novinari	N5	Bar	Žena	22	SSS
FG_Novinari	N6	Podgorica	Žena	24	Spec
FG_IT	N1	Bar	Žena	29	BA
FG_IT	N2	Podgorica	Muškarac	26	BA
FG_IT	N3	Podgorica	Muškarac	30	BA
FG_IT	N4	Cetinje	Žena	22	BA
FG_IT	N5	Cetinje	Žena	22	BA
FG_IT	N6	Budva	Muškarac	27	BA
FG_IT	N7	Podgorica	Muškarac	27	MA
FG_IT	N8	Podgorica	Muškarac	30	SSS
FG_IT	N9	Nikšić	Muškarac	24	SSS